

ЄЖИ ЄНДЖЕЄВИЧ — ПЕРЕКЛАДАЧ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА*

У березні цього року сповнилося б польському письменникові, шанувальникові української літератури, Єжи Єнджеєвичу 75. Однак 19 листопада 1975 р. його не стало. Залишилася багата письменницька спадщина Є. Єнджеєвича. Почесне місце займають у ній переклади класиків світової літератури Т. Шевченка, Л. Толстого, М. Коцюбинського, М. Горького, Г. Гейне, Л. Піранделлі, М. Рильського та інших письменників.

З особливою повагою і любов'ю віднісся Єнджеєвич до Тараса Шевченка, високо оцінив його як талановитого поета, присвятив йому «Українські ночі або родовід генія», що вийшла досі трьома виданнями (1966, 1969, 1972), написав більше десяти статей про його життя і твори, перший з польських шевченкознавців переклав польською мовою окремі Шевченкові повісті («Прогулка с удовольствием и без морали» і «Художник») та опублікував збірку вибраних поезій Шевченка в польському перекладі. З уваги на те, що поезії Шевченка перекладені Єнджеєвичем, не діждалися ще належної оцінки, зупинюся у дальшій частині статті на деяких їх особливостях.

Є. Єнджеєвич, поки став здійснювати й публікувати переклади поезій Шевченка на польську мову, вивчав їх генезис, зміст та ідейно-художні особливості, в чому переконує нас його повість «Українські ночі». Так, наприклад, при характеристиці поетичної творчості Шевченка автор повісті посилається на окремі його вірші, балади, ліричні поезії і поеми, а з'ясовуючи їх особливості, наводить тексти в оригіналі, у винятках дає прозорий переклад на польську мову. У повісті «Українські ночі» прокоментовано більше як п'ятдесят поетичних творів Шевченка, при чому часто наводяться у них уривки в оригіналі і в перекладі, а вдвох випадках цитуються повні тексти («Заповіт», «Мій Боже милий, знову лихо»). Використані Єнджеєвичем вірші охоплюють усі етапи творчості Шевченка від балади «Причинна» до опрощеного вірша «Чи не покинуть нам, небого». Ось один приклад, Єнджеєвич на 524 сторінці повісті заявив, що Шевченко, відгукуючись на селянські рухи з приводу Кримської війни 1853–1856 рр. між Росією з одного боку і Туреччиною, Англією та Францією з другого, написав і надіслав С. Сераковському короткого, але багатомовного вірша. Цитую чотири останні рядки цього вірша, наведені польською транскрипцією в повісті (I) разом з прозовим перекладом Єнджеєвича: (II):

I

Аж гульк!... І знов потекла
Мужицька кров! Кати вівчарні,
Мов вся голодні за маздяк,
Гризуться знову.

* Подаємо за: Пачовський Т. Єжи Єнджеєвич — перекладач поезій Тараса Шевченка // Наша культура. — 1977. - № 3. — С. 1–3

II

Az nagle... Znowu poplyneta
Krew chlopow. Katy ukoronowane,
Jak psy zgledniale kolo kosci.
Gryzo sie znowu.

Вжиті Шевченкові вірші у повісті «Українські ночі» з їх стислою характеристикою, а також виконані Єнджеєвичем польські переклади, дають не тільки можливість польському читачеві правильно зрозуміти поетичне слово Шевченка, але і стверджують одночасно, що Єнджеєвич з усією точністю засвоїв його поетичну спадщину.

Підсумковий огляд поезій Тараса Шевченка подав Єжи Єнджеєвич у передмові до збірки «Szewczenko. Poezje wybrane» (стор. 5–17). Він вважав Шевченка поетом наскрізь народним. Шевченкові вірші читаються «як художні перекази почувань і думок, властивих тисячам чи мільйонам людей, вони є відбиттям фактів і переконань, що становлять духовний образ усього народу, з яким поет відчував постійний зв'язок кожною частиною свого «я». Невідлучними рисами поезії Шевченка є гуманізм і ліризм. Кожен його твір «це вчинок людини, яка завзято і безкомпромісно бореться за найвищі суспільні ідеали». Важко відділити в творах Шевченка художника від борця. Це основний ключ для розуміння як поетичної творчості, так і його індивідуальності. Далі Єнджеєвич зазначив, що основним джерелом Шевченкової творчості був романтизм, в епоху якого назріли проблеми соціальної революції. Поезії Шевченка тісно зв'язані з поетичною творчістю українського народу. Шевченко як романтик зумів виразити найсильніші і найглибші почування стилем емоційним, урочистим або тужливим. Єнджеєвич помітив у Шевченка і риси реалізму.

Шевченко-реаліст посідав незвичайно витончений дар обсервації, схоплював найважливіше і найістотніше з життя народу та виражав його образно, безпосередньо і зрозуміло. Єнджеєвич охарактеризувавши основні риси Шевченка-поета, зупинився на окремих питаннях тематики, ідейного змісту, поетики і мови віршованих творів. Шевченко писав поезії на історичні й сучасні теми, постійно захищаючи інтереси широких мас народу. Особливу турботу викликала в нього доля простих людей, що потверджують численні вірші. Серед них виділив Єнджеєвич посланіє «І мертвим, і живим...», а також поезії «Осії, Глава XIV» та «Бували воїни й військовії свари». Шевченко вірив, що в майбутньому наступить братнє з'єднання слов'янських народів; цю думку засвідчує поема «Єретик».

Шевченкові поезії втішалися популярністю, вони близькі до народної поетичної творчості. Разом з цим поезії Шевченка відрізняються від фольклорних піснених творів експресивною багатою ритмікою. Єнджеєвич наголошує у поетичній техніці Шевченка внутрішні рими, епіфори, анафори, алітерації, асонанси. Уваги заслуговують і неточні рими, що дозволяють поетові більш природно використовувати стилістичні та фразеологічні звороти. Різноманітною є у Шевченка віршова будова: вона в основному силабічна, наслідувана за народними піснями, і силаботонічна. Шевченко виробив вірші ямбічної будови, чудові зразки якої знаходив у Пушкіна, але надав їм специфічного українського характеру. Поетичний твір «У неділеньку у святую», має вільну віршову будову, що зводиться до різної кількості

складів у віршованих рядках, що типове для українських народних дум. Єнджеєвич захоплений строфічною будовою Шевченкових поезій. У кінцевій частині передмови висловлено декілька думок про мову Шевченка. Основним її джерелом стала жива мова українського народу. Шевченко впровадив до мови своїх поетичних творів ряд неологізмів та найбільш необхідні слова іноземного походження. Мова Шевченка стала основою української літературної мови. Так у загальному визначив Єнджеєвич найосновніше в Шевченковій поезії, допомагаючи масовому польському читачеві вірно її зрозуміти.

За доброю обізнаністю Єжи Єнджеєвича з поетичною творчістю Тараса Шевченка промовляють також вірші підібрані ним для перекладу у названій вище збірці, що її видано 1972 р. у Варшаві як одна з томів «Бібліотеки поетів».

Коротко про історію перекладів, які ввійшли до цієї збірки. Три вірші збірки: «Заповіт» («Testament»), «Холодний Яр» («Chlodnz Jar») і «Стоїть в селі Суботіві» («Stoi we wsi Subotowie») вперше були опубліковані в журналі «Literatura na swiecie» за 1972 р. (№ 5 стор. 133–136). До перекладів творів додано стислі відомості про їх виникнення та пояснення незрозумілих виразів. У збірці міститься ще такі переклади Єнджеєвича: «Розрита могила» («Rozryta mogila»), «Чигирине, Чигирине» («Czehrynie, Czehrynie»); «Думи мої, думи мої, ви мої єдині» («Dumy moje, dumy moje, najdrozsze jedyne...»). «Ще як були ми козаками...» («Do Polaków»). «У неділеньку у святую» («W niedzeilenkę świętą»), «Осії. Глава XIV Подражаніє» (Osii Rozdzisi XIV-Naśladowanie) і «Бували війни й військові свари» («Wywały wojny i wojskowe swary»). Крім цього до цієї ж збірки Єнджеєвич підібрав ще два твори Шевченка: поему «Катерина» («Katarzyna») та посланіє «І мертвим і живим, і ненародженим землякам моїм» («Do umarłych i żywych i nie narodzonych rodaków moich...»), що їх переклали польською мовою ще в 1936 р. Б. Лепкий і Ч. Ястшембець-Козловський й декілька перекладів, здійснених спеціально для цього видання сучасними польськими поетами Є. Литвинюком і Т. Хрущелевським. Перу Хрущелевського, який уже раніше виступав перекладачем Шевченка, належить три переклади: «Садок вишневий коло хати», («Wisniawy sadek przed zagrodą»), «Вступ до поеми “Марія”» («Wstep do poemata Maria») і «Ми вкупочці колись жили» («Razem nam zięciał wiek dziecinny»). Литвинюк переклав такі поезії: «Не кидай матері — казали» («Mówieno-ć: Nie opuszczaj matki»), «Косар» («Kosiarz») та «І станом гнучким і красою» («Twa kibić gibka, twa uroda»).

Єнджеєвич виступав досі як перекладач прозових творів М. Коцюбинського та повісті Т. Шевченка «Прогулка с удовольствием и не без морали» (у 1975 р. вийшла в його перекладі повість «Художник» та вмістив у книзі «Українські ночі», як уже згадувалось, ряд Шевченкових поезій у власному прозовому перекладі. З цими завданнями справився він успішно.

Якими ж виявилися переклади у збірці поезій Шевченка? Відповісти на це питання можна після співставлення перекладу з оригіналом. Звертаємося до окремих перекладів, починаючи з поезій, опублікованих у перекладах Єнджеєвича з 1971 р.

Єнджеєвич приступав до перекладу поетичного твору тільки тоді, коли детально вивчив його і повністю збагнув ідейний зміст. Візьмемо для прикладу «Заповіт». Єнджеєвич ще у повісті «Українські нові» на сторінці 342 (маю на увазі перше її видання з 1956 р.) писав, що Шевченко 5 грудня 1845 р., важко захворівши, склав поезію «Заповіт», в якій звернувся до своїх земляків як батько до дітей з завіщанням, переказав

їм кількома словами те, що найважливіше. Поряд з цими зауваженнями автор повісті подав прозовий переклад «Заповіту» на польську мову. Згодом взявся Єнджеєвич за поетичний переклад цього вірша, в якому вірно відтворив його образи та ідейно-художні особливості. Ось текст перекладу:

Kiedz smrę, prochy moje
 Zioźcie de mogiły
 Pośród stepu szerokiego,
 W Ukrainie milej,
 Zehy stamtąd pól rozioigi,
 Dniepr i jego skały
 Widać było, słyhać było,
 Jak ryczy zachwaty.
 Jak poniesie z Ukrainy
 Wrażą krew de morza...
 O, dopiero wówczas góry
 I polne przestworza —
 Wszystko rzucę i podążę
 Do waszego Boga
 Medły zanieść... ale przediem
 Nie chcę uznać Boga.
 Pochowajcie małe i wstańcie,
 Bz skruszyć kajdany,
 By krwią wrogów obmyć woiność
 Ojczyzny kochanej.
 I w potężnym gronie braci,
 W gronie wołnym, nowym,
 Wspominajcie mnie czasami
 Dobrym, cichym słowem.

Шевченків заклик, адресований землякам, до дії за звільнення батьківщини від гніту експлуататорів, за висловом Єнджеєвича, сильний. Таким же залишається він і в перекладі. Віршова форма (3-складовий і 6-складовий розмір) з перехресним римуванням збережена. Епітети оригіналу передано вдало. Словом зміст, поетика і ритміка Шевченка відтворені майстерно. Переклад «Заповіту», виконаний Єнджеєвичем, адекватний і художній. Цими рисами виділяється він серед польських перекладів «Заповіту», яких нараховується більше двадцяти.

Позитивне враження викликає і переклад епічного твору «Холодний Яр». Поштовхом до написання цього твору стало ознайомлення Шевченка з книгою А. Скалковського «Наезды гайдамак на Западную Украину в XVIII столетии» (1845), в якій автор з реакційних позицій оцінив революційні рухи на Україні, назвавши гайдамаків розбійниками. Це обурило Шевченка. Український поет, прислухаючись до традицій народу, схвально висловився про гайдамацькі рухи в цілому творі. Хоча у вірші «Холодний Яр» йде мова про минуле, проте його зміст скерований у сучасне, проти нових кріпосників-«людоїдів». Співставляю уривок Шевченкового твору з перекладом:

У Шевченка:

В Яру колись гайдамаки
 Табором стояли,
 Лагодили самопали
 Ратища стругали,
 У Яр тоді сходилися,
 Мов із хреста зняті,
 Батько з сином і брат з братом —
 Одностайно стати
 На ворога лукавого.

У Єнджеєвича:

W Jarze ongiś hajdamacy
 Tabor zalożyli,
 Opatrzyli samopaly,
 Spisy wyostrzyły.
 I do jaru jęli dążyć,
 Jakby z krzyża ???
 Ojciec z synem i brat z bratem,
 Pełni krwawej chęci,
 Zeby zbrojna burmą zdjęci
 Na bój sprawiedliwy
 Z wrogiem chytrym i podstępny (67–68)

Єнджиевич-перекладач характерний тим, що уважно слідкуючи за оригіналом, точно відтворює зміст та зберігає, в міру можливості, художні засоби. Польський читач на підставі зацитованого уривка має всебічне уявлення про текст оригіналу, про його стилістичні якості, навіть при деякому його поширенні.

Вірно відтворені картини в перекладі творів «Стоїть в селі Суботові», «Розрита могила» і «Чигирине, Чигирине». Порівняймо кінцеві рядки вірша «Стоїть в селі Суботові» за оригіналом (I) і перекладом (II):

I

Церков-домовина
 Розвалиться... і з-під неї
 Встане Україна,
 І розвіє тьму неволі,
 Світ правди засвітить,
 І помоляться на волі
 Невольничі діти.
 (273)

II

Cerkiew-domowina
 Hozwali się... i powstanie
 Z gruzów Ukraina.
 I, rozproszy mrok niewoli,
 Światło prawdy wznieci,
 I pomodlą się, już wołae,
 Niewolników dzieci.

Фактично, перекладач точно передав виражену Шевченком упевненість у перемогі народу над гнобителями. Художні прийоми збережені. Увагу читача привертають метафори і українізми. Добре, що немає буквалізму, Єнджеєвич по-своєму переклав два останні рядки, дещо позмінював, але повністю зберіг їх зміст.

Єнджеєвич пильно слідкував не тільки за змістом творів Шевченка та їх стилістичними особливостями, але і за віршовою будовою. Це доводить переклад поезії на історичну тему (вибір запорозького гетьмана) «У неділеньку святую», написаної нерівноскладовим віршем на зразок народної думи. Єнджеєвич, захоплений формою цього твору, вірно передав її у перекладі. Ось декілька рядків цієї поезії:

В оригіналі:

Громада хмелем загула,
 У дзвони задзвонили,
 Гармата заревіла,
 І бунчуками вкрили
 Преславистого запорожця
 Павла Кравченка-Наливайка.
 (447–448)

У перекладі:

Rojem trzmieli gromada zahuczala,
 Dzwonz się rozdzwonily
 Armata zagrzmiala
 I buńczuki wieńcem okryły
 Przesławnego zaporoźca
 Pawła Krawczenkę-Nalewajkę (84–85)

Переклад вірний. Однак Шевченко куди стисліший і поетичніший. Єнджеєвич, поряд з епічними творами, з успіхом перекладав і лірику Шевченка. Показовим прикладом є ліричний вірш «Думи мої, думи мої, ви мої єдині», з якого цитую початок і кінець у співставленні з перекладом:

У Шевченка:

Думи мої, думи мої,
 Ви мої єдині,

Не кидайте, хоч ви мене
 При лихій годині.
 Прилітайте ж, мої любі,
 Тихими речами
 Привітаю вас, як діток,
 І заплачу з вами.
 (344–345)

У Єнджеєвича:

Dumy moje, dumy moje,
 Najdroższe jedyne,
 Wy choć przy mnie pozostaniecie
 W nieszczęścia godzinie.
 Przylatujejcież, moje lube;
 Cichymi pieśniami
 Będe witał was, jak dzieci,
 I zapiaczę z wami. (76)

Добре відтворив Єнджеєвич думки Шевченка, виражені просто й емоційно. Ритміка оригіналу збережена. Цей вірш був уже відомий польському читачеві у перекладах М. Грушецької і В. Слободніка, проте Єнджеєвич, хоч не перевищив своїх попередників, вніс своє оригінальне в передачі окремих частин цієї поезії.

Єнджеєвич справився зі своїм завданням і як перекладач поезій «Ой вигострю товариша», «Осії, Глава XIV, (Подражаніє)» і «Бували воїни й військовії свари», в яких Шевченко, перебуваючи на засланні та після його повернення, виразив свою стурбованість долею народу в умовах царської Росії, але вірив, що все ж таки правда перемагає. Усе це передане в перекладах. Потверджую оцю думку порівняннями кількох рядків вірша «Осії, Глава XIV» за оригіналом (I) і перекладом (II):

I

Скажи, що правда оживе,
 Натхне, накличе, нажене
 Не ветхее, не древне слово
 Розтленное, а слово нове
 Меж людьми криком пронесе
 І люд окрадений спасе
 Од ласки царської...
 (583)

II

Zawałaj głośno: Prawda wróci,
 Naichnie, przywola i ocuci
 Niw stare, nie struchlałe słowo,

Zhańbione, ale — czyste, nowe,
 I wiarą w sercach się zapali,
 I okradziony lud ocali
 Od laski carskiej... (95)

Розуміється, Єнджеєвич як перекладач не міг залишити в стороні вірша «Ще як були ми козаками», в якому поет висловив своє дружнє відношення до польського народу, але критично поставився до дій польських магнатів і єзуїтів, зокрема до введення унії, що стало причиною роздору українського і польського народів. Однак Шевченко закликає поляків до дружби з українцями. Як Єнджеєвич переклав цей вірш? Добре. Співставляю уривок оригінального тексту з перекладом:

У Шевченка:

Ще як були ми козаками,
 А унії не чуть було,
 Отам-то весело жилось;
 Братались з вольними ляхами,
 Пишались вольними степами.
 Отак-то, лише, друже, брате,
 Неситії ксьондзи, магнати
 Нас порізли, розвели,
 А ми б і досі так жили,
 Подай же руку козакові
 І серце чистее подай!
 (267)

У Єнджеєвича:

Kiedyśmz byli Kozakami
 I nic o unii nei słyszeli,
 Na wolnych stepach, wolni sami,
 Brataliśmy się z Polakami
 I żyli sobie najweselej
 .....
 I tak, Polaku, druhu, bracie,
 Zachianai księża i magnaci
 Nas poróżnily, rozdzielily,
 A my wciąż zgodanie byśmz żyli.
 Podajże rękę Kozakowi
 I serce swe do niego przychyl. (79–80)

Переклад адекватний щодо змісту її художніх особливостей, але вірш Шевченка більш безпосередній.

Ось такі найважливіші риси Єнджеєвича-перекладача поезій Шевченка. Немає сумніву, що за ініціативою Єнджеєвича ввійшли до редактованої ним збірки перекла-

---

ди Є. Литвинюка і Т. Хрущелевського. Однак розгляд цих перекладів виходить поза межі цієї статті.

Поезії Тараса Шевченка в перекладі Єжи Єнджеєвича збагачують польську Швченкіану. Єнджеєвич вперше переклав польською мовою вірші «Холодний Яр» та «У неділеньку у святую». Інші поетичні твори, хоч були вже раніше перекладені в Польщі, мають свою цінність, вони максимально наближені до оригіналу. Правда, адекватність не є їх єдиною рисою, вони разом з цим поетичні. Таким чином опублікована Єнджеєвичем збірка поезій Шевченка є достойним надбанням польської літератури. Тим-то не дивно, що Міністерство освіти і вищого шкільництва Польської Народної Республіки рекомендувало цю збірку бібліотекам середніх шкіл, що сприятиме вивченню українсько-польських літературних взаємин у сучасного польського читача вже з юнацьких років.